

Gebiedscoöperatie Rijn, Vecht & Venen gaat watergerelateerde problemen op polderniveau te lijf

'Polderkennis op peil': geen woorden maar daden

Vrijwel alle projecten die in deze *Aanjager* aan bod komen, hebben met elkaar gemeen dat ze mede mogelijk worden gemaakt door subsidie in het kader van het plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3). Doel: het ontwikkelen, verduurzamen en innoveren van de agrarische sector in, in dit geval, Utrecht. Dat gaat zeker ook op voor het project 'Polderkennis op peil' in Utrecht-West.

Het project is een initiatief van Gebiedscoöperatie Rijn, Vecht & Venen, die zich bezig houdt met agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer. Verdeeld over tien studiegroepen in de werkgebieden van Rijn, Vecht & Venen en ANV Lopikerwaard, gaan circa honderd veehouders aan de slag met watergerelateerde problemen in hun eigen polders. 'De studiegroepen worden op polderniveau gevormd, omdat de (water)problemen vaak op polderniveau spelen en ook een gebiedsgerichte aanpak vragen', stelt pro-

jectcoördinator José van Miltenburg. 'Thema's kunnen waterberging, fosfaatuitspoeling, waterkwaliteit, kwel, de inlaat van gebiedsvreemd water en erfafspoeling zijn. Ook is er ruim aandacht voor andere duurzaamheidsthema's, agrarisch waterbeheer, biodiversiteit, kringlooplandbouw, klimaat en bodemdaling.'

Bedrijfsplan

De waterschappen Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden en Amstel Gooi en Vecht nemen deel aan de studiegroepen, die aan de slag gaan met problemen of kansen die de deelnemers zelf aandragen. Van Miltenburg: 'Kijken door de bril van een ander levert soms andere inzichten op. Met boerenverstand zijn bovendien vaak al eenvoudige en praktische oplossingen te bedenken.' Het project loopt tot en met 2020 en moet resulteren in praktische maatregelen, die de veehouders op hun bedrijven in de praktijk kunnen brengen. 'Het is niet de bedoeling dat het project in de theorie blijft steken', verzekert Van Miltenburg. 'Geen woorden maar daden. Gaandeweg stellen alle deelnemers een bedrijfsplan op, met concrete maatregelen om de problemen aan te pakken waar in studiegroepsverband oplossingen voor zijn bedacht.'

Gebiedscoöperatie Rijn, Vecht & Venen houdt zich onder andere bezig met duurzaam slootbeheer, zoals hier te zien in Kamerik.

Praktische inzichten

Ondersteund door LTO-Noord en PPP Agro Advies doen de deelnemers praktische inzichten en ideeën op via bijeenkomsten, excursies, demonstraties en veldbezoeken. De studiegroepen komen

drie tot vier keer per jaar bij elkaar. Behalve door het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POP), wordt het project financieel ook gesteund door de provincie Utrecht en beide waterschappen.

In zogenoemde Poldernetwerken werken boeren met andere partijen in een polder samen om de opgaven van water- en bodemkwaliteit en wateroverlast integraal aan te pakken, met oog voor bedrijfszekerheid. Deze polderaanpak richt zich op het betrekken van zo veel mogelijk boeren in een gebied en niet alleen de voorlopers. Met behulp van de kringloopaanpak krijgen de deelnemers inzicht in de nutriëntenbenutting en kunnen zij daarop concrete maatregelen nemen.

Contactpersoon: José van Miltenburg (info@josevanmiltenburg.nl, 06-47452979)

Aanjager in vogelvlucht

- Efficiënt op weg
- Flexibel waterpeilbeheer
- Sturen met grondwater
- Nutriëntenkringloop Kromme Rijnstreek
- Proefpolder kringlooplandbouw
- Koolstofkringlopen

Agrarisch waterbeheer, waarom zou ik?

Waarom zou u als boer meewerken aan het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer? Is het nodig en helpt het wel? Staat de landbouw hiervoor dan alleen aan de lat? Doe ik niet al genoeg? Deze vragen komen regelmatig op tafel. Begrijpelijke vragen. Het maatschappelijk gewenste antwoord op de vraag 'waarom zou ik' kennen we natuurlijk. 'Een schone leefomgeving is in het belang van de boer, zijn gezin en zijn koeien.' Maar dit geeft nog geen antwoord op de vraag of het wel nodig is en of het helpt. En de bekende defensieve reactie: 'anders wordt de regelgeving straks nog verder aangescherpt', laat te veel ruimte om te denken: 'dat zien we dan wel weer' of: 'komt nu even niet uit!'

Rioolwaterzuiveringsinstallaties, natuurgebieden en historische bemesting hebben allen een aandeel in de vervuiling van het oppervlaktewater. Maar ook de bemesting vanuit landbouw draagt hier aan bij. Onze *license to produce* eist dat we blijven streven naar beter en schoner, om zo ons aandeel in de vervuiling te minimaliseren. Ongetwijfeld bent u trots op uw bedrijf. En weet u, door goed te meten, exact uw productiegetallen. Door samen met uw waterschap ook zaken als erfafspoeling of uitspoeling uit percelen te meten, leert u met en van elkaar. Zo werkt het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer aan de waterkwaliteit en het omgaan met natte en droge periodes.

Voor landbouw- en watergerelateerde projecten is regelmatig POP3-budget beschikbaar. Wij weten als geen ander dat dit een heel 'gedoe' kan zijn, maar laat dat geld niet liggen. In Utrecht zijn nu circa honderd boeren betrokken bij zes projecten. Een mooie start, maar met ruim tweeduizend landbouwbedrijven kan dit aantal nog flink stijgen. Wat kunt u dan doen? Denk aan kringlooplandbouw, bodembeheer, erfafspoeling en duurzaam sloot(kanten)beheer. De 'bijvangst' is een vaak positieve uitwerking op ammoniakemissie, biodiversiteit, bodemdaling en zelfs op uw portemonnee! Wilt u aanhaken? Meld u dan bij ons! Het 'gedoe' met de subsidies nemen wij wel op onze schouders.

Marieke van Leeuwen (Utrecht-West), mvanleeuwen@projectenltonoord.nl

Noen Lambers (Utrecht-Oost), nlambers@projectenltonoord.nl

Voorbeeldbedrijven 'efficiënt op weg' naar energieneutrale melkveehouderij

Met drie voorbeeldbedrijven als aanjagers, worden er dagelijks stappen gezet op weg naar een energieneutrale melkveehouderij in Utrecht. Binnen het gelijknamige project 'gaat' Teus Verhoeff van PPP-Agro Advies over diesel, terwijl Greet Ruitenberg als projectleider elektriciteit en gas voor haar rekening neemt en Wouter Veeffkind (LTO Projecten) het onderdeel duurzame energieproductie. Het project 'Energieneutrale melkveehouderij: efficiënt op weg' moet ervoor zorgen dat steeds meer Utrechtse veehouders op de hoogte zijn van de geboekte resultaten én er zelf ook mee aan de slag gaan.

Daarvoor worden open dagen, workshops en een energiechallenge georganiseerd. Het totale project wordt gefinancierd uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POP).

Betere afstelling bespaart direct elektriciteit

Ten opzichte van diesel hebben elektriciteit en gas als voordeel dat het verbruik veel makkelijker kan worden gemeten. Met een betere afstelling van machines kan volgens Greet Ruitenberg al veel milieuwinst worden gehaald. 'Denk aan de voorcoeler. Door die te optimaliseren, kan Peek een verwachte energiebesparing van 7.500 kWh per jaar realiseren. Op het voorbeeldbedrijf van Jan en Lisanne Oskam in Leusden bleek de compressor nogal wat luchtlekken te hebben. Het dichtend daarvan reduceerde het energieverbruik van dat apparaat prompt met 30 procent. Op de voorbeeldbedrijven is aangehouden dat bij veel machines besparingspercentages van 30 procent en hoger mogelijk zijn. De komende tijd voegen we daar nieuwe ervaringscijfers aan toe.'

Op het bedrijf van Peek bleek dat het effect van relatief kleine investeringen aanzienlijk kan zijn: door de boiler bij de kalverstal te voorzien van heatpipes (kosten: ruim € 500), ging het energieverbruik van het apparaat prompt met 40 procent omlaag. Ruitenberg: 'Per jaar praat je dan over circa 800 kWh oftewel € 75 tot € 100. Dat lijkt een kleine stap. Maar een aantal van die kleine stappen maken samen een grote stap, op weg naar een elektriciteitsneutrale bedrijfsvoering.' Energie is niet een van de grootste kostenposten op een melkveehouderijbedrijf. 'Maar als energiebesparende maatregelen eenmaal genomen zijn, heb je er weinig omkijken meer naar. Je geniet wel jaarlijks van de structureel lagere kosten.'

Veel verborgen dieselslurpers

Metten is weten. En dus heeft Verhoeff de afgelopen maanden het diesilverbruik van vijftig melkveehouders in kaart gebracht. 'Inclusief het verbruik van de loonwerker, dat was nog niet eerder gedaan. We weten nu bijvoorbeeld dat 75 procent van het verbruik te maken heeft met landwerk en 25 procent met werkzaamheden op het erf, waarbij vooral met het voeren relatief veel diesel gemoeid is. Nu we de nul situatie in beeld hebben, kunnen we gaan kijken waar het verbruik kan worden teruggedrongen. Met als doel een reductie van het diesilverbruik met 30 procent.'

Hoopgevend is dat er grote verschillen zijn tussen het diesilverbruik van de onderzochte bedrijven. Verhoeff: 'De vijf bedrijven die het best scoorden, verbruikten per jaar gemiddeld 128 liter diesel per hectare en 9,9 liter diesel per duizend kilogram melk. Bij de vijf bedrijven die het slechtst scoorden, was dat gemiddeld respectievelijk 299 en 14,4 liter.'

Juiste trekker-werktuigcombinatie

Kies de juiste rijstrategie, laat de trekker niet stationair draaien tijdens pauzes, stel de trekker goed af... Verhoeff heeft al een aantal tips op een rijtje gezet waarmee veehouders meteen hun voordeel kunnen doen. Een relatief grote besparing kan volgens hem worden bereikt met een juiste trekker-werktuigcombinatie. 'Te veel werkzaamheden worden uitgevoerd met een te zware trekker, omdat die er nu eenmaal is. Mijn advies: maak een machineplan en besteed de zwaarste werkzaamheden uit aan de loonwerker. De veehouders met het laagste diesilverbruik doen dat al.'

Uit de cijfers van het voorbeeldbedrijf van Robert en Willeke Peek in Wilnis bleek dat de veehouder alleen al ruim 1.500 l diesel per jaar kwijt is om de 24 ha land te bereiken die niet tot de huiskavel behoort. Verhoeff: 'En dat op een totaal van bijna 14.000 liter. Het is een open deur, maar met kavelruil kan het verbruik dus flink worden gereduceerd.'

Demonstraties en open dagen zijn een belangrijk onderdeel van het project, zoals hier bij Robert en Willeke Peek in Wilnis.

Met alleen zonnepanelen red je het niet

Voorbeeldbedrijf Peek is het verst als het gaat om duurzame energieproductie: zonnepanelen op de machineberging en de jongveestal leveren zoveel energie op, dat jaarlijks per saldo nog maar ongeveer 15.000 kWh van het net wordt afgenomen. 'Maatregelen die betrekking hebben op de bronwaterinstallatie, de boilers, de koelmachine en de verlichting leveren een besparing van circa 17.000 kWh op, dus dan zijn ze elektriciteitsneutraal. Een energieneutrale bedrijfsvoering is met alleen zonnepanelen op de daken niet haalbaar. Daarvoor is ook een veldopstelling, windenergie en/of biogas nodig. Alleen dan kan ook het diesilverbruik gecompenseerd worden met duurzame energie die op het bedrijf wordt geproduceerd.'

Energieneutrale melkveehouderij: efficiënt op weg

Veehouders worden via verschillende adviseurs en erfbetreders gewezen op de mogelijkheid van een energieneutrale melkveehouderij. Ze worden met een praktische boodschap benaderd, via verschillende leerstijlen. Hierbij wordt geprobeerd een direct aanknopingspunt te vinden waarmee de veehouder zelf aan de slag kan. Het sluit aan bij het doel om de melkveehouderij binnen de provincie Utrecht in 2020 75 procent minder energie te laten gebruiken dan in 2015. Het project wil 80 procent van de 1.200 melkveehouders in Utrecht bereiken. Contactpersoon: Erik van Well (evanwell@clm.nl, 0345-470756/06-44462311)

Koplopers

Op donderdag 21 september opende wethouder Moolenburgh van gemeente De Ronde Venen de open middag op het melkveebedrijf van Robert en Willeke Peek. Hij sprak zijn bewondering uit over de stappen die de familie Peek zet. 'Zij zijn koplopers op het gebied van verduurzaming en zij laten zien wat er in de praktijk mogelijk is.' Hij riep andere melkveehouders op zich te laten inspireren en te profiteren van de kennis die op dit voorbeeldbedrijf wordt opgedaan. De belangstelling voor de open dag was groot.

Adviseur Teus Verhoeff van PPP-Agro Advies gaf praktische tips hoe je het diesilverbruik kunt verlagen. 'Wat vaker het gas loslaten is natuurlijk de eerste stap in het verlagen van je diesilverbruik. Daarnaast is het belangrijk om het vermogen van de tractoren goed af te stemmen op je machinepark en de werkzaamheden waarvoor veel vermogen nodig is uit te besteden aan een loonwerker', aldus Verhoeff.

Robert en Willeke Peek met links van hen wethouder David Moolenburgh.

Drie veehouders doen mee aan project met flexibel waterpeilbeheer in Utrecht-Oost

Einde aan te natte én te droge percelen

In het kader van het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer gaat in Utrecht-Oost een driejarig project van start met flexibel waterpeilbeheer op perceelniveau. In Renswoude is veehouder Art Wolleswinkel initiatiefnemer én een van de drie deelnemers aan het project.

Net als een collega in Woudenberg, kampt Wolleswinkel met enkele percelen waarop de grasgroei 's zomers door droogte achterblijft of zelfs helemaal stilvalt. In Overberg daarentegen is een veehouder die worstelt met enkele te natte percelen. 'In nauw overleg met waterschap Vallei en Veluwe gaan we kijken of flexibel waterpeilbeheer in beide gevallen een oplossing biedt', legt Wolleswinkel uit. 'In Overberg gebeurt dat met behulp van innovatieve drainage. En in Woudenberg en op mijn bedrijf met stuwen, waarmee we het oppervlaktewater langer in het gebied kunnen houden. Met een hogere grondwaterstand én grasgroei, een gezondere grasmat als gevolg.'

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer

Het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) is een initiatief van LTO Nederland, op uitnodiging van de Rijksoverheid. Het doel is een bijdrage te leveren aan de wateropgaven in agrarische gebieden en het realiseren van een economisch sterke en duurzame landbouw. Het project in Utrecht-Oost wordt mede mogelijk gemaakt door een bijdrage uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling.

WhatsApp-groep

Volgens Wolleswinkel gaat het in zijn geval maar om enkele weken per jaar. 'Schade door een te hoog grondwaterpeil zie je meteen. Droogteschade komt pas aan het licht als het eigenlijk al te laat is en heeft grotere economische gevolgen. Ik schat dat het me het afgelopen seizoen op enkele droogtegevoelige percelen tweeduizend kilo droge stof per hectare heeft gekost.' Een stuw die komende winter wordt aangelegd, stelt Wolleswinkel in staat om 'in de haarvaten van het watersysteem' invloed uit te oefenen. 'Voor het waterschap is dat wennen. Op de sloot waarin de stuw komt, wateren meerdere sloten af die de grondwaterstand beïnvloeden van percelen van mij, enkele collega-veehouders en Landgoed Scherpenzeel. Ik stel me zo voor dat er een WhatsApp-groep komt waarin we overleggen: doen we er een plank bij of halen we een plank weg? Oftewel: houden we het water langer vast of verlagen we met het slootwaterpeil ook het grondwaterpeil? Dat laatste kan bijvoorbeeld nodig zijn als een van ons voor werkzaamheden met de trekker het land op moet.'

Positieve invloed

Als Wolleswinkel voor de foto poseert op de plek waar de stuw moet komen, blijkt er ondanks de overvloedige regenval in de afgelopen weken maar een klein beetje water in te staan. 'Water langer vast-

Op zijn bedrijf in Renswoude melkt Art Wolleswinkel 75 koeien. Inclusief een huiskavel van 27 ha, heeft hij daarvoor 34 ha grasland beschikbaar.

houden in deze sloot heeft op mijn bedrijf een positieve invloed op twaalf à dertien hectare', blikt hij vooruit. 'Metingen moeten de komende jaren uitwijzen wat de effecten zijn op bijvoorbeeld de

grasopbrengsten. Maar ook op de waterkwaliteit: in droge perioden leidt een hogere grondwaterstand tot een betere mineralenbenutting en daarmee tot minder uitspoeling.'

Flexibel waterpeilbeheer in Utrecht-Oost

Flexibel waterpeilbeheer wordt toegepast door de installatie van boerenstuwtjes, al dan niet in combinatie met kleinschalige waterpompen en drainage op drie demonstratiebedrijven in Utrecht-Oost. Door een goede monitoring van flexibel peilbeheer voor en na de implementatie moet blijken of deze – voor de regio – innovatieve vorm van waterpeilbeheer effectief is voor zowel het waterschap als de grondgebruikers bij te natte en/of te droge omstandigheden. Door het delen van resultaten kan een bredere groep ondernemers de waterhuishouding en waterkwaliteit op bedrijfsniveau verbeteren.

Contactpersoon: Johan Kranenburg (jkranenburg@kgadvies.nl, 06-51630370)

'Sturen met grondwater' biedt perspectief

Met het aanbrengen van de eerste drains, ging in de polder Spengen eind vorig jaar het project 'Sturen met grondwater' van start. Nu gaat het de volgende fase in: het actief sturen van het grondwater met behulp van tonnen en pompen. Beleidsmedewerker Annette van Schie van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden positief over de perspectieven.

Het is de bedoeling dat zeven veehouders in de polder met behulp van 'drukdrains' de grondwaterstand gaan sturen. 'Op die

manier verwachten we in veenweidegebieden de bodemdaling te verminderen, de draagkracht te verbeteren en de gewasopbrengst te verhogen', vertelt Van Schie. 'Omdat de installatie bewerklijker en kostbaarder is dan we hadden verwacht, is nog maar bij één veehouder sprake van actieve drainage met tonnen en pompen. Bij de andere zes veehouders maakt passieve drainage, met onderwaterdrains die rechtstreeks zijn aangesloten op de sloot, de komende maanden alsnog plaats voor actieve drainage.'

Bruikbare informatie

Het van sensoren voorziene systeem waarmee veehouder Rick Scherpenzeel de afgelopen maanden al invloed kon uitoefenen op de grondwaterstand in drie percelen, heeft volgens Van Schie al veel bruikbare informatie opgeleverd. 'Het mooie is dat hij zelf intensief meedenkt en investeert. Waar we in de hele polder op sturen is een grondwaterstand van veertig tot vijftig centimeter onder maaiveld. Zo proberen we de veengrond vochtig te houden, niet te nat en niet te droog. In het extreem droge voorjaar van dit jaar zagen we de grondwaterstand op percelen zonder drainage wegzakken naar negentig centimeter onder maaiveld. De percelen met passieve drainage namen het niveau van het slootpeil aan: zo'n veertig centimeter onder maaiveld.'

Maatwerk

In navolging van Scherpenzeel stelt de overgang van passieve naar actieve drainage ook de andere projectdeelnemers vanaf volgend jaar in staat om de grondwaterstand nauwkeuriger te reguleren, zo is de verwachting. Van Schie: 'Vooral op de

laagstgelegene percelen verwachten we dat drukdrainage meerwaarde heeft. Met alleen onderwaterdrainage kan een laagliggend perceel te nat worden. Met een drukdrain kan de grondwaterstand beter beïnvloed worden, onafhankelijk van het slootpeil.' Vast staat volgens haar al wel dat maatwerk nodig is, omdat geen twee percelen helemaal hetzelfde zijn, wat draagkracht, bodemsamenstelling, hoogteligging en doorlaatbaarheid betreft. Van Schie is ook betrokken bij een grootschalig onderwaterdrainageproject in Zuid-Holland. Op grond van de eerste ervaringen is ze enthousiast over de perspectieven van onderwaterdrainage, als wapen tegen bodemdaling en CO₂-uitstoot. 'En niet alleen ik: zelfs in het regeerakkoord is er een alinea aan gewijd.' Contactpersoon: Annette van Schie (annette.van.schie@hdsr.nl, 06-11614771)

Het aanleggen van drainage op een perceel van Rick Scherpenzeel.

Scan deze code en bekijk het filmpje over dit project (3:45 min.).

Project moet gebruik kunstmest verminderen en organischestofgehalte in bodem verbeteren

Fruittelers in de Kromme Rijnstreek aan de slag met dierlijke mest

Wat precisie en gebruiksgemak betreft, gaat er ook in de fruitteelt niets boven kunstmest. Maar duurzaam is het niet en van een positief effect op het organischestofgehalte in de bodem is geen sprake. Voor fruitteler Cornelis Uijtewaai was dat reden om mee te doen aan het project 'Samen werken aan de nutriëntenkringloop Kromme Rijnstreek'.

In theorie zijn in de Kromme Rijnstreek alle ingrediënten aanwezig voor een geslaagde samenwerking op nutriëntengebied tussen veehouders en fruittelers. 'Maar veel fruittelers leunen zwaar op kunstmest, terwijl een deel van de dierlijke mest die op melkveehouderijbedrijven wordt geproduceerd naar elders wordt getransporteerd', weet Uijtewaai. 'Met het milieu als grote winnaar, snijdt het mes aan twee kanten als de dierlijke

mest wordt gebruikt om de boomgaarden in de Kromme Rijnstreek te bemesten.'

Positieve bijdrage

Met als bijkomend voordeel dat de even gestage als ernstige achteruitgang van het organischestofgehalte in de bodem een halt wordt toegeeroepen: want anders dan kunstmest, levert dierlijke mest daar wel een positieve bijdrage aan. 'Maar hoe groot die bijdrage precies is...?', vraagt Uijtewaai zich hardop af. 'Net als ikzelf zijn er al wel fruittelers die gebruikmaken van dierlijke mest, maar het is nog te veel nattevingerwerk. Met een kunstmestvrije fruitteelt als stip op de horizon, is het project vooral bedoeld om vraag en aanbod bij elkaar te brengen. Fruittelers kunnen zowel de dikke als de dunne fractie van dierlijke mest gebruiken, maar dan moet er wel duidelijkheid zijn over de herkomst en de precieze samenstelling. Grond-, blad- en mestmonsters moeten duidelijk maken wat er nodig is en wat er beschikbaar is.'

Mineralenmarktplaats

Het driejarige project moet leiden tot een 'regionale mineralenmarktplaats', die de regionale nutriëntenstromen voortaan in goede banen leidt. Uijtewaai: 'Als ik dierlijke mest nodig heb die 4 kg N/m³ bevat, weet ik straks dankzij de digitale mineralenmarktplaats bij welke veehouder ik moet zijn.' De fruitteler vermoedt dat er bij veel collega's nu nog sprake is van koudwater-

Fruitteler Cornelis Uijtewaai: 'Met kunstmest weet je precies waar je aan toe bent, met dierlijke mest nu nog niet.'

vrees. 'Met kunstmest weet je precies waar je aan toe bent, met dierlijke mest nu nog niet. Het project moet daar verandering in brengen, met als grote bonus een hoger organischestofgehalte in de bodem, een bodem met meer waterbergend vermogen én gezondere fruitbomen.'

Meer meststoffen

Binnen het project wordt ook gekeken naar de machines die nodig zijn om dierlijke mest aan te wenden in boomgaard-

den. Namens CLM fungeert Dirk Keuper als projectleider. In eerste instantie doen er vier agrariërs uit de Kromme Rijnstreek mee en ligt de nadruk op dierlijke mest. Het is nadrukkelijk de bedoeling dat het project de komende jaren wordt uitgerold, zowel wat het aantal deelnemers als wat het aantal meststoffen betreft. 'Samen werken aan de nutriëntenkringloop Kromme Rijnstreek' ontvangt een financiële bijdrage uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POP).

Over het bedrijf

In 't Goy heeft Cornelis Uijtewaai een fruitteeltbedrijf met 9 ha appel (hoofdrassen: Elstar, Jonagold en Goudreinnet) en 6 ha peer (Conference). Hij schuwt het experiment niet: zo nam hij eerder al deel aan een proef met feromoonverwarring als milieuvriendelijk wapen tegen de fruitmot, investeerde hij in een duurzame koelcel en spuit hij met driftarme venturidoppen.

Project richt schijnwerpers op koolstofkringlopen

De ingebruikname van een vrijloopstal stelde biologisch melkveebedrijf De Wit in Benschop in staat om een nieuwe ondergrond te introduceren. De mix van houtsnippers en dierlijke mest levert een fijne, potgrondachtige compost op, die zo veel mogelijk wordt uitgereden over het eigen grasland. De familie De Wit hoopt dat deelname aan het project 'Koolstof Kringlopen' onder andere uitwijst wat op korte en lange termijn de gevolgen zijn voor het organischestofgehalte van de bodem.

Een wellness centrum voor koeien. Zo omschrijft Wijnand de Wit de nieuwe vrijloopstal, die volop ruimte biedt aan circa 150 koeien. 'De dieren zitten zichtbaar beter in hun vel dan voorheen in de ligboxenstal en hebben bijvoorbeeld aantoonbaar minder klauwproblemen', verzekert hij. 'Niet alleen de ruimte, circa dertig

vierkante meter per koe, ook de ondergrond vinden ze heerlijk. Het is een verademing, voor de koeien en voor ons.' Die nieuwe ondergrond zorgt uiteraard ook voor nieuwe 'koolstofkringlopen' op het bedrijf. 'In oktober/november wordt de stal leeggehaald en de compostachtige mest opgeslagen tot in het voorjaar', legt De Wit uit. 'In de stal wordt dan ook een nieuwe laag houtsnippers gereden, die afkomstig zijn uit de omgeving. De houtsnippers in de vrijloopstal worden in de wintermaanden in verband met de hoge luchtvochtigheid bijna dagelijks aangevuld met nieuwe houtsnippers. Om het compostingsproces te bevorderen en de bodem schoon en droog te houden, wordt deze elke dag tweemaal doorgevoerd met een cultivator. In deze periode mengen de houtsnippers zich met de koeienmest. Mineralen worden vastge-

legd door de koolstof in de houtsnippers. In het vroege voorjaar wordt de compost, ongeveer vijfhonderd ton, met een breedstrooier over het land uitgereden.'

Prachtig spul

De Wit zou het liefst alle compost over het eigen land uitrijden ('het is prachtig spul'), maar wordt beperkt door de nitraatwetgeving die hem noopte om vorig jaar ongeveer honderd ton af te voeren naar een akkerbouwer. Dat hij oog heeft voor het organischestofgehalte in de bodem blijkt uit het feit dat hij de zode niet onderwerkt als het grasland aan vernieuwing toe is, maar aan doorzaaien doet. Het organischestofgehalte in de bodem wordt daardoor op peil gehouden. 'Omdat de organisch gebonden stikstof in de compost langzaam vrijkomt, heeft de bodem er wel tien jaar lang plezier van. We hopen dat deelname

aan het project duidelijk maakt wat de effecten precies zijn.'

'Koolstofboer'

De Wit is een echte 'koolstofboer'. 'Er zullen weinig veehouders zijn die zoveel koolstof aanwenden. Maar we weten niet precies wat het gaat doen.' Zijn zoon Evertjan de Wit knikt. 'Daar zijn we heel nieuwsgierig naar. Dit jaar gaan we proberen een deel van de compost al in de herfst uitrijden. Voor uitspoeling in de winter hoeft je niet bang te zijn. Maar wat zijn de precieze bemestingswaarden, ten opzichte van drijfmest?' Uit onderzoek blijkt dat er circa 400 kuub drijfmest per hectare nodig is om het organischestofgehalte in de bodem met één procent te verhogen. De Wit: 'We hopen dat de compost ten opzichte van drijfmest een positievere bijdrage levert aan het organischestofgehalte in de bodem.'

Vijf melkveehouders experimenteren met kunstmestgift

Proefpolder bij Wilnis gaat eerste winter in

Het eerste groeiseizoen zit erop en de eerste winter staat voor de deur, voor de 'Proefpolder Kringlooplandbouw' die een deel van de polder Groot Wilnis-Vinkeveen beslaat. De vijf melkveehouders in de proefpolder bij Wilnis gaan de komende vier jaar de mogelijkheden van kringlooplandbouw onderzoeken, in relatie tot sluiting van mineralenkringen en verbetering van de waterkwaliteit op polderniveau.

De melkveehouders werken nauw samen met Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Waterschap Amstel Gooi en Vecht en een aantal andere organisaties, waaronder het Veenweiden Innovatie Centrum (VIC). De projectleiding ligt in handen van Gé van den Eertwegh van KnowH2O. 'Er is gekozen voor een proefpolder, omdat de deelnemers via dezelfde tussenboezem afwateren', legt hij uit. 'Het hoogheemraadschap en het waterschap hebben de uitgangssituatie goed in beeld. Het oppervlaktewater in de polder is al redelijk schoon. Dat betekent dat de stappen die we hier zetten,

in polders met meer uit- en afspoeling van nutriënten, tot grote verbeteringen kunnen leiden.'

Tien proefvlakken

Na de start in het voorjaar van 2017 zijn bij de vijf deelnemers in totaal tien proefvlakken aangelegd. 'In die proefvlakken varieerde de kunstmestgift afgelopen groeiseizoen van nul tot 250 kilogram stikstof per hectare', legt Van den Eertwegh uit. 'Monitoring moet uitwijzen wat dat voor gevolgen heeft voor de kwaliteit en kwantiteit van het gras en voor de bodem- en waterkwaliteit. We hopen uiteraard op een reductie van de kunstmestgift, in het verlengde daarvan, een betere mineralenbenutting, minder verliezen van meststoffen en minder uitspoeling.'

Inrichting van de proefpolder biedt volgens de projectcoördinator de kans om maatregelen uit te proberen die de bedrijfsgrenzen overstijgen. 'Waar een instrument als de Kringloopwijzer het bodemoverschot van mineralen op bedrijfsniveau in kaart brengt, worden de effecten in de proefpolder op perceel- en polderniveau vastgesteld.'

Nitraatrichtlijn

Verbetering van de waterkwaliteit in veenweidegebieden is nodig om doelen te halen binnen de Kaderrichtlijn Water. Mogelijk biedt het project ook input voor de aanpak van het Zesde Actiepro-

Eén van de tien proefvlakken. De effecten van de verschillende kunstmestgiften zijn duidelijk zichtbaar.

gramma Nitraatrichtlijn. Volgens Van den Eertwegh wordt het tweede projectjaar de komende maanden met de vijf deelnemende veehouders ingevuld. 'Ook bovenwettelijke maatregelen behoren tot de mogelijkheden. Denk aan het uitstellen van de eerste mestgift. Of aan de keuze om in augustus geen mest meer aan te wenden. We zijn hierover met de deelnemers in gesprek.'

Behalve vanuit het Programma Aanpak Veenweiden van de Provincie Utrecht, wordt het project ook gefinancierd uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POP), uit eigen middelen van de twee waterschappen, 'in kind'-bijdragen van de deelnemende agrariërs en een TKI-toeslag vanuit de Topsector Water.

Proefpolder kringlooplandbouw

Het project wil de nutriëntenvracht naar het oppervlaktewater binnen een polder met 30 tot 50 procent verminderen en tevens een bijdrage leveren aan het beperken van bodemdaling en emissies naar de lucht (CO₂ en ammoniak). De resultaten worden vertaald naar het gehele westelijke en noordelijke veenweidegebied in Nederland (Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Holland en Friesland). Contactpersoon: Gé van den Eertwegh (eertwegh@knowh2o.nl, 06-23224968)

Natuurinclusief boeren in de Vechtplassen

Natuurmonumenten is in het gebied van de Vechtplassen en De Botshol gestart met een project over natuurinclusief boeren: 'Van pachter naar partner'. Ze werkt samen met een aantal pachters aan zowel biodiversiteit als aan een betere bedrijfsvoering van deze veehouders. Dit gebeurt op het vlak van bodembeheer, het verwerken van maaisel uit natuurgebieden (o.a. tot bokashi) en het beter op elkaar laten aansluiten van het terreinbeheer en het beheer van het melkveebedrijf. Ook wordt gekeken naar een meerwaarde via korte ketens en mogelijk natte teelten. Het project zoekt nog meer boeren die zich op deze thema's willen ontwikkelen. De projectleiding ligt in handen van Commonland. Contactpersoon: Eva Fransen (eva.fransen@commonland.com, 06-24919565).

Evertjan de Wit op de berg houtsnippers die in oktober door de stal wordt verspreid. Op de achtergrond de vrijloopstal met als ondergrond een mix van houtsnippers en dierlijke mest.

Koolstof Kringlopen

Door het organischestofgehalte in de bodem te verhogen, wordt meer koolstof vastgelegd. Dat is onder andere goed voor het milieu en het klimaat. Een hoger organischestofgehalte in de bodem leidt tot verbetering van het waterbufferend vermogen, verkleining van de afhankelijkheid van gewasbeschermingsmiddelen, verbetering van de begaanbaarheid van de percelen en minder af- en uitspoeling van mineralen.

In het project 'Koolstof Kringlopen' brengen de deelnemende veehouders de koolstofkringlopen op het bedrijf in beeld. Daardoor wordt duidelijk waar nog koolstof verloren gaat en hoe de input van koolstof op het bedrijf kan worden vergroot. De nadruk ligt daarbij op het organischestofgehalte in de bodem. Aan bod komen onder andere technieken om uit drijfmest kunstmest te maken, het hergebruik van sloopveegsel of bermmaaisel als bodemverbeteraar, het fermenteren van organische reststromen en het gebruik van organische (kunst)mestsoorten als de GroenFosfaat-korrel.

Het project wordt begeleid door Edith Finke, adviseur Rundvee bij DLV Advies. Workshops, demonstraties en publicaties moeten zowel biologische als gangbare veehouders in Utrecht vertrouwd maken met het onderwerp. Aan het project doen twintig grondgebonden veehouderijbedrijven mee. Het wordt mogelijk gemaakt door de provincie Utrecht en een bijdrage uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POP).

Contactpersoon: Edith Finke (e.finke@dlvadvis.nl, 06-26518704)

Regeling Jonge Landbouwers opnieuw opengesteld

De provincie Utrecht stelt van 4 december 2017 tot en met 15 januari 2018 de Regeling Jonge Landbouwers (JOLA) weer open. Hiervoor is een bedrag van € 450.000 beschikbaar. Deze regeling stimuleert jonge landbouwers (tot 41 jaar) om duurzaam te investeren in hun bedrijf.

De investeringen moeten bijdragen aan verbetering van het milieu, klimaatbestendigheid, dierenwelzijn, volks- en diergezondheid, landschap/ruimtelijke kwaliteit of biodiversiteit. De lijst wordt uitgebreid met investeringen gericht op verlaging van ammoniak-, geur- en fijnstofemissies en een lager gebruik van brandstof en gewasbeschermingsmiddelen. Ook staan bestaande investeringen nog op de lijst, zoals machines voor niet-kerende grondbewerkingen, gps-technieken en zonnepanelen. De eis dat elke investering minimaal € 20.000 moet kosten, is geschrapt. Het maximum van drie investeringen per aanvraag blijft. Met een subsidie van 30 procent van de totale investeringskosten is de drempel van € 10.000 subsidie makkelijker te

halen, omdat een combinatie van kleinere investeringen mogelijk is. De maximale subsidie is € 20.000. De totale investering moet dus tussen € 33.333 en € 66.667 zijn. De subsidieregeling is onderdeel van het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3). Meer informatie volgt op: www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3. Via die site kun je doorklikken naar de website van RVO om een aanvraag te doen.

Kringloop en Bodem; welke kansen grijpt u aan?

Dit is het thema van een bijeenkomst die Waterschap Vallei en Veluwe, Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden en Gebiedscoöperatie O-gen in samenwerking met Vallei Horstee op dinsdagavond 13 februari 2018 organiseren. In een aantal workshops zullen een deskundige en een melkveehouder u inspireren om de kennis die afgelopen jaren in kringloop- en bodemprojecten is opgedaan, toe te passen in uw eigen bedrijfsvoering. De gedeputeerde Maasdam en de heemraden Beugelink en Schoonman openen de bijeenkomst en presenteren een verrassing om na afloop mee naar huis te nemen. Meer info volgt o.a. via de digitale nieuwsbrief van LaMi. Krijgt u deze nog niet, laat dan uw e-mailadres achter op www.lami/contact.

Energiechallenge voor Utrechtse melkveehouders

Het project 'Efficiënt op weg...' start een energiechallenge voor Utrechtse melkveehouders. Elke melkveehouderij kan meedoen en er zijn mooie prijzen te winnen. De hoofdprijs: een waardecheque van € 1.000. Verder zitten er tien 3-fasen-tussenmeters in het prijzenpakket. Maar ook deelnemers die geen prijs winnen, worden er beter van. Ook energiebesparing is winst; voor de eigen portemonnee en voor het milieu. De challenge bestaat eruit dat u gedurende één jaar elke maand uw energiestand doorgeeft. De hoogte en ontwikkeling ervan wordt vergeleken met het gebruik van andere deelnemers. En u ontvangt tijdens looptijd regelmatig allerhande tips en tussentijdse resultaten.

Wilt u meedingen naar de prijzen, meld u dan voor 30 november aan. Opgeven kan via evanwell@clm.nl.

Regelingen waar u wat aan kunt hebben!

Regeling	Omschrijving	Openstelling	Meer info
Regeling Jonge Landbouwers (JOLA)	Stimulering jonge landbouwers (tot 41 jaar) om duurzaam te investeren in hun bedrijf	4 dec. 2017 t/m 15 jan. 2018	Volgt op www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3
Investeringssubsidie duurzame energie (ISDE)	Tegemoetkoming aanschaf zonnepanelen, warmtepompen, biomassa ketels en pellet kachels	t/m 31 dec. 2017	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/investerings-subsidie-duurzame-energie . RVO behandelt aanvragen op volgorde van binnenkomst
Mia/Vamil	Fiscale regeling extra aftrek bij investeringen in milieuvriendelijke technieken	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/mia-en-vamil Tel. (088) 042 42 42
Energie-Investeringsaftrek (EIA)	Fiscale regeling (aftrek 55,5% investeringskosten)	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/energie-investeringsaftrek-eia . Tel. (088) 042 42 42
Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+)	Subsidie productie hernieuwbare elektriciteit: biomassa, geothermie, water, wind en zonnepanelen	Nog niet bekend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzameenergieproductie-sde Tel. (088) 042 42 42
Regeling Groenprojecten	Banklening tegen lager tarief voor investeringen in energiebesparing of -opwekking	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/regeling-groenprojecten
Betalingskrediet landbouw	Borgstellingskrediet voor de landbouw (BL). Rijk staat borg voor deel van de bedrijfsfinanciering	t/m 31 dec 2017	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/borgstellingskrediet-voor-de-landbouw-bl
Garantiefonds Energie	Hulp bij procesondersteuning/financiering collectieve energieprojecten	Doorlopend	G.T.Dorigo@amersfoort.rabo-bank.nl www.economicboardutrecht.nl/garantiefonds-energie
LEADER	Subsidie versterken van gebiedsgerichte economie en ontwikkelen van het platteland en duurzame landbouw	t/m 31 aug. 2018	Utrecht Oost: www.o-gen.nl/leader Utrecht West: www.leaderweidseveenweiden.nl

Leer hoe u diesel kunt besparen

Meer dan de helft van energiekosten op een melkveehouderij gaat op aan diesel. Teus Verhoeff (PPP-Agro Advies) laat zien waar het verbruik zit en welke stappen u kunt zetten om dit te verlagen. Melkveehouder van Bruggen bewijst dat op zijn bedrijf met 110 koeien 5.000 liter dieselverbruik per jaar mogelijk is (ca. 80 liter/ha). Neem een overzicht van uw dieselkosten en loonwerkkosten over 2016 mee naar de bijeenkomst, dan kunt u deze vergelijken met gemiddelden uit studiegroepen. De themabijeenkomst Dieselbesparing wordt donderdagavond 30 november gehouden op Boerderij Fortzicht in Groenekan (aanvang 20.00 uur).

Meer info en aanmelden: www.lami.nl

Wie wil zelf het effect van erfafspoeling meten?

Projecten LTO Noord is op zoek naar veehouders in het werkgebied van waterschap Vallei en Veluwe (Gelderse Vallei en Eemland) en Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (Kromme Rijngebied, Langbroekerwetering en Eiland van Schalkwijk), die inzicht willen krijgen in het effect van de erfafspoeling van hun eigen bedrijf op de oppervlaktewaterkwaliteit in nabijge sloten. Via meetstrips kunnen veehouders in het project eenvoudig zelf metingen uitvoeren

en inzicht krijgen in ammonium- en fosfaatgehalten. De resultaten worden anoniem behandeld (100% garantie). Voor vragen over en aanmelding voor het project kunt u contact opnemen met projectleider Noen Lambers van Projecten LTO Noord. Stuur een e-mail naar projectleider Noen Lambers: nlambers@projectenltonoord.nl of bel naar 088 888 66 77. Als er voldoende aanmeldingen zijn, wordt u binnenkort uitgenodigd voor een startbijeenkomst.

Colofon

Aanjager is een uitgave van Gebiedscommissie Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen. Zij communiceren onder de noemer LaMi over duurzame landbouw in Utrecht. Meer informatie vindt u op www.lami.nl. Ontvangt u de Aanjager liever per mail? Geef dan uw e-mailadres door.

Redactie
Jos Geenen, Cees de Geus, Miriam Jonker, Paulien Keijzer, Renske Klein, Ton van Schie, Jolande Schuurman.

Eindredactie
Regelwerk, Loppersum

Vormgeving
Heijdens Karwei, Amsterdam

Productie
Roodbont Publishers B.V.,

Programmabureau Utrecht-West
Postbus 194
3500 AD UTRECHT

Bezoekadres
Provinciehuis Utrecht
Archimedeslaan 6
3584 BA UTRECHT

Contactpersoon
Renske Klein
06-13786740
renske.klein@utrecht-west.com

Gebiedscoöperatie O-gen
Postbus 125
3925 ZJ SCHERPENZEEL

Bezoekadres
Huize Scherpenzeel
Burg. Roayaardslaan 1
3925 ZJ SCHERPENZEEL

Contactpersoon
Jolande Schuurman
06-21124625
jschuurman@o-gen.nl